

D'anem-mos-en a mo-ne: les formes imperatives del verb *anar*

Maria-Pilar Perea
Universitat de Barcelona

1. Introducció

El català, pel que fa a la plasmació de les seves varietats dialectals, disposa de dues obres sense parangó en cap altra llengua romànica: el *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB) i *La flexió verbal en els dialectes catalans*. I totes dues comparteixen autors: Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll. El primer va iniciar i dugué a terme la major part de la recerca; el segon s'encarregà de sistematitzar-ne els resultats i cloure els treballs.

A diferència del DCVB, *La flexió verbal* és gairebé desconeguda; però qui la descobreix hi troba un importantíssim cabal morfològic que conté la conjugació completa de 78 verbs que foren enquestats en 149 localitats. Repassant-ne les pàgines¹, trobem llistes de formes verbals amb transcripcions fonètiques, que representen la pronúncia de les persones dels diferents temps. Els acompanyen unes xifres que substitueixen el nom dels indrets visitats entre 1906 i 1928.

No cal insistir en el riquíssim testimoni documental que aporta aquest treball, el qual permet de conèixer de primera mà la flexió d'un conjunt de verbs en tot el domini català en el moment en què foren enquestats, i alhora facilita l'elaboració d'estudis de caràcter diacrònic i comparatiu.

Els 78 verbs es classifiquen en les tres grans conjugacions; la part final del treball n'acull una sèrie que encaixa en el que els autors designen com a «conjugacions especials», on *anar* és inclòs. En efecte, aquest verb que ara mereix la nostra atenció, ha estat, per les seves característiques, considerat tradicionalment com a irregular. No ho és, però, quant a les terminacions d'imperatiu de 1a i 2a persones del plural,

que no fan més que reproduir, en la majoria de casos, les persones corresponents del present d'indicatiu i de subjuntiu, i acostumen a experimentar oralment la típica afèresi: (*a*)*nem* – (*a*)*neu*. Quant a la 2a persona del singular, *ves* alterna amb la forma originària *ve* (< **vai*), que afegeix, per a més transparència, la marca de 2a persona *s*. *Ve* sols es registra, en *La flexió verbal*, a la localitat capcinesa de Formiguera.

Les persones del plural esmentades es distingeixen, entre altres aspectes, per la presència de diverses vocals temàtiques en el paradigma, les quals caracteritzen a grans trets els dialectes del català: *anem* (amb [é] en l'àrea oriental peninsular; amb

***Anar* és un verb de direcció o de desplaçament, que indica un moviment en l'espai d'un lloc a un altre.**

[é] en les zones occidental i valenciana) o *anam* (a les Illes Balears, tot i que encara en romanen alguns vestigis en algunes localitats occidentals i valencianes). No ens detindrem ara en les particularitats fonèti-

ques, sinó que indicarem sols les de caràcter fonogràfic. Addicionalment, en la flexió de *anar* els autors també van enregistrar les seqüències formades per les tres persones gramaticals esmentades seguides de clítics pronominals. Les dades mostren les múltiples possibilitats de combinació que els parlants efectuen en aquests casos. La descripció revela quines són les parts morfològiques verbals i pronominals més essencials, que s'encarreguen de mantenir el significat de l'estructura verbal, i quines són adjacents i, per tant, suprimibles. Tanmateix, no totes les varietats, en relació amb el manteniment o la pèrdua d'unitats morfològiques, coincideixen. Ara és el moment d'examinar-les.

2. El verb *anar*

Anar és un verb de direcció o de desplaçament, que indica un moviment en l'espai d'un lloc a un altre². Així,

¹ Ara també es pot consultar a <alcover.iec.cat> i amb les formes verbals cartografiades.

² Vegeu, per a les múltiples accepcions semàntiques que *anar* pot adquirir, l'entrada corresponent del DCVB.

l'imperatiu de la 2a persona del singular és *ves-hi* («ves a un lloc»), forma que fou documentada en una bona part de localitats de les zones oriental i occidental. I *anar* és un verb pronominal. Per a indicar, en termes generals, que l'acció del moviment es dirigeix a un lloc (allunyat de qui parla) o que se separa d'un indret o d'una cosa requereix la partícula adverbial *en*. I en usar la forma imperativa del singular necessita alhora el pronom corresponent de 2a persona (*te*): *ves-te'n*. Aquesta forma és prou general a tot el domini lingüístic, independentment que es pronuncii amb labiodental o amb bilabial o bé que hi hagi reducció vocàlica o no; però *La flexió verbal* enregistra també altres possibilitats, en les quals molts parlants es poden trobar emmirallats. Els resultats són els següents³:

Ve-te'n es documenta a Alós d'Isil i Isavarri, i també a Binissalem, Esporles, Palma, Manacor i Felanitx. No presenta la marca *s* de 2a persona del singular, cosa que es pot interpretar o bé que se'n va adoptar la solució primerenca o bé que aquesta *s* s'elimina perquè es considera redundant, atès que el pronom ja dona compte de la persona a la qual es refereix.

Ves-te-n'hi (amb doble possibilitat de moviment, per raó de la presència dels dos pronoms adverbials) es recull a Solsona, Barcelona, Ponts i la Granadella, i manifesta alhora la facilitat que té el català per a encadenar pronoms.

Ves-te-te'n es localitza a Tossa i Lloret de Mar. Mostra reduplicació del pronom de 2a persona, i, per tant, redundància, mitjançant un fenomen equivalent al que es pot produir en casos com *calamarsos*, on hi ha dues marques de plural.

3. La primera persona del plural

Si les formes esmentades ja han ofert un petit tast de les possibles solucions combinatòries que té el verb *anar* per a expressar la forma imperativa del singular, és en la primera i segona persones del plural on es troba més variabilitat.

Les formes generals i coincidents amb l'estàndard en relació amb el moviment envers un lloc són *anem-hi* i *aneu-hi*. I aquestes, independentment que tinguin, d'acord amb els dialectes, una determinada vocal temàtica, es documenten en diversos indrets de les àrees oriental i occidental, en una xifra inferior, però, a la riquesa de combinacions que experimenten les formes que indiquen la separació o l'allunyament d'un lloc, les quals s'examinaran a continuació.

L'estàndard *anem-nos-en*, pel que fa a la primera persona del plural, és, en *La flexió verbal*, sols una teorització que es manifesta en la pràctica de moltes maneres i aplicant-hi processos estructurals diferents. Cal constatar la presència unànime en tots els casos del pronom de 1a persona *mos*; mai no es documenta *nos*. Com és sabut, *mos* és el resultat de l'analogia amb el pronom de 1a persona del singular *me*. A continuació, es presenten, en una gradació que va de menys a més en relació amb la forma estàndard, les solucions que ofereix *La flexió verbal*.

1) Pel que fa a la col·locació de la vocal de suport en el pronom adverbial *en*

a) *(a)nem-mos-en* (a l'Escala, la Bisbal, Sant Feliu de Guíxols; però també a Cervera, Bellpuig, Lleida i Falset).

b) *(a)nem-mos-né* (en moltes localitats de Mallorca i de Menorca) amb el desplaçament de l'accent al pronom propi de la varietat insular.

Cal notar que, per a eliminar la redundància pel que fa a la marca de plural, marca que ja ve donada per la persona del verb corresponent, les formes *anemone* o *nemone* apareixen en un bon nombre de localitats de l'àrea valenciana. A les Illes, les solucions s'enregistren amb l'habitual desplaçament d'accent a *nemonné* (en diversos indrets menorquins), que alhora donen compte de l'estadi intermedi del procés de simplificació en *n*, que ja s'ha constatat en les formes anteriors. Així, *sn* > (per assimilació) *nn* > *n*.

Cal destacar, pel que fa a les diverses solucions que ofereix *La flexió verbal*, que, mentre algunes varietats elideixen la forma del plural en el pronom, d'altres, en canvi, la redupliquen: *(a)nem-mos-nés* (a Ariany); o la desplacen al final de la seqüència: *(a)nemones* (en diverses localitats valencianes i alacantines).

2) Pel que fa a la forma que adquireix el pronom *mos*

a) El pronom desapareix i només roman el vestigi de la marca de plural *s*. A Barcelona, la forma habitual per a expressar que cal *anar-se'n* d'un lloc a un altre és *(a)nem'se-n* (< *anem-n/mos-en*, en subratllat el que s'elideix) i probablement molts parlants d'altres llocs compartiran aquesta solució. *La flexió verbal* l'enregistra en moltes poblacions del català septentrional de transició, de la zona oriental peninsular i de les àrees occidental i valenciana; i també amb *s* sorda en una part del tarragoní i en alguns parlars valencians.

3 Per fidelitat a l'original es repodueixen les formes ortogràfiques tal com consten en *La flexió verbal*.

Aquesta solució és fàcilment justificable pel criteri de redundància: si la *m* de la forma verbal ja marca la 1a persona del plural; la *m* del pronom resulta un element addicional.

Aquesta solució, a Benigànim i Cocentaina, encara pot experimentar la pèrdua del pronom *en*, precisament perquè aquest ha entrat, com ho va ser el pronom *hi* en el seu moment, en recessió: *anem'se*.

b) El pronom es manté, però se'n perd la marca de plural *-s*. La *flexió verbal* documenta en un bon nombre de localitats de les zones occidental i valenciana la forma *(a)nem-mo'n*. Observem que es tracta d'un fenomen contrari a l'anterior: la marca de plural cau i l'adjunció de dues *m* seguides (la del verb i la del pronom) se simplifica. També formaria part d'aquest grup la forma més reduïda *ana-mo'n*, documentada a Organyà, Lleida i Riba-roja.

c) El pronom *mos* es manté, però la forma verbal *ne* es reinterpreta i adquireix una vocal de suport diferent: *anem-mos-nós*. Aquesta solució, amb l'accent desplaçat, que pot presentar diverses variants fòniques, sols apareix en mallorquí i menorquí (concretament a Ariany, Ciutadella, Ferreries, es Migjorn, Alaior, Maó, es Castell i Sant Lluís).

3) Pel que fa al radical, que perd una part de la seva estructura

La *flexió verbal* representa amb *a(nem)-mos-ne* el manteniment de les formes pronominals en detriment del radical verbal. Així, *ámone* s'enregistra a Alcalà de Xivert i Biar, amb un accentuació inusual en l'arrel que es produeix atesa l'atonicitat dels pronoms. A Llucena es troba *mone*, solució que pot tenir més extensió geogràfica i que compta sols amb les dues formes pronominals i la pèrdua també de la marca de plural, la qual reapareix a Morvedre i Llíria en la forma *mones*.

Existeixen igualment solucions amb dos clítics encadenats: *(a)nem's-en-hi*, a Solsona i Barcelona, i *anem-mos-n'hi*, a Ponts, Pradell de Sió, Sant Martí de Maldà i Tortosa.

4. La segona persona del plural

Un cop classificades les solucions de l'imperatiu de 1a persona del plural, cal dir que el panorama es complica una mica més en relació amb les formes de 2a persona, bàsicament per raó de la forma alternativa que pot presentar el pronom: a grans trets, *us* ([us] o [ws]) o *vos*, com també per les modificacions que

aquestes estructures pronominals poden experimentar. Em limito a exposar-les tot fent una breu explicació dels fenòmens, que en alguns casos són paral·lels als que s'esdevenien en la 1a persona.

La solució *aneu-hi* de l'estàndard es localitza a Camallera, Mieres, Amer, Girona i també a Tremp i Pradell de Sió, i *anau-hi* a Bonansa, juntament amb les formes mallorquines amb l'accent desplaçat (*anau-hi*) de Pollença i Son Servera, i també amb les que poden experimentar un fenomen de labiodentalització (*w > v*), enregistrat a Son Servera: *(a)naví*.

L'imperatiu en combinació amb el pronom adverbial (*aneu-vos-en*), corresponent a l'estàndard, sols es registra en quatre localitats de les 149 examinades: la Bisbal, Sant Feliu de Guíxols, Cervera i Falset.

La forma pronominal plena *(a)neuvos-ne* es pot representar de quatre maneres diferents:

a) en terres insulars, amb la vocal temàtica [á] i desplaçament de l'accent, *(a)nauvos-né*; i fins i tot en alguns indrets menorquins amb assimilació de la *s* del plural del pronom: *nauvon-né*;

b) amb caiguda de la *s* del pronom: *anevo-ne* (a Castelló de la Plana i a la majoria de localitats enquestades de València i Alacant);

c) amb pèrdua del pronom i manteniment sols de la vocal de suport *o* (*anewone* a Tortosa, Alcalà de Xivert, Benigànim, Pego, Patró, Cocentaina i Biar); a Tortosa també es documenta *anauone*, amb presència de la vocal temàtica [á];

d) amb caiguda fins i tot de la marca de la 2a persona del plural: *aneone* a Benassal.

Contràriament a la simplificació adduïda, a Gandia es troba *aneuvos-nes*, on es reduplica la marca de plural.

Encara en relació amb les solucions *(a)neuvos-en* / *(a)neuvos-ne* s'enregistren diverses solucions sense la vocal de suport en el pronom adverbial. Així, són prou freqüents: *(a)neuvo'n* en molts indrets de les zones rossellonesa, oriental peninsular i occidental. Hi ha encara formes més simplificades, com ara *aneuon* (en general, en territori valencià), i *aneon* (a Benassal) o *(a)nevon* (en terres alacantines). El mateix s'esdevé quan el verb presenta la vocal temàtica [á]: *anauvo'n*, comuna a alguns indrets occidentals, i també amb formes simplificades: *nabon* a Alós d'Isil i *anáun* a Gandesa.

PASTISSERIA
BOMBONERIA
CONFITERIA
GELATERIA

Foix de Sarrià

Major de Sarrià, 57
08017 Barcelona
Tel. 93 203 07 14 - 93 203 00 04

Pl. de Sarrià, 12-13
08017 Barcelona
Tel. 93 203 04 73 - Fax 93 280 65 56

www.foixdesarria.com

El paral·lel corresponent a la 2a persona de (*a*)*nem'se-n* és (*a*)*neu'se-n* (< *aneu-vos-en*) molt general tant en territoris orientals i occidentals com en terres valencianes, que pot presentar també la solució amb *s* sorda. A Fraga s'enregistra *aneu's-ne*, amb manteniment sols de la marca de plural *s* i la vocal de suport situada en posició perifèrica. A més, el verb pot presentar la vocal temàtica [á] a *anau's-en* (a Lleida i la Granadella), però amb la vocal de suport situada al bell mig de l'estructura.

Altres solucions són equivalents a les que ja s'han descrit per a la 1a persona:

a) Amb manteniment del pronom *vos*, i reinterpretació de l'adverbi *ne*: *aneu-vos-nós*, les quals, en general, s'enregistren en els mateixos indrets balears indicats més amunt.

b) Amb pèrdua i alteració d'una part del radical: les solucions *ve'vo'ne* i *ve'vo'n* (a Alcalà de Xivert) en són paradigmàtiques.

Com s'esdevenia en la 1a persona, la flexió encara recull solucions amb dos clítics encadenats: *aneu-vo'n-hi*, solament a Pradell de Sió.

Finalment, cal destacar, en aquesta persona, les solucions alternatives, localitzades a Benavarri, on apareix la forma analògica al pronom de 2a persona singular *t*: *anau-to'ne* / *aneu-to'ne*, que no compta, però, amb la marca explícita del plural.

5. Cloenda

Malgrat la múltiple variació que presenten les formes imperatives res no fa pensar que siguin unes solucions caòtiques. En realitat, mostren els diversos recursos de què disposem els parlants per a fer més econòmiques estructures que tenen elements morfològics redundants. És destacable el fet que aquests procediments varien d'acord amb les varietats dialectals, independentment de la divisòria tradicional entre oriental i occidental, i que en alguns casos poden canviar, en una mateixa localitat, segons la persona verbal.

La flexió verbal és l'únic treball que ha recollit la riquesa de les formes imperatives del verb *anar*. Malgrat que el pas del temps provoca canvis en la llengua, de ben segur que moltes de les solucions que s'han comentat encara es mantenen vives oralment en molts indrets, i fins i tot n'han ampliat l'abast geogràfic cent anys després que foren recollides per Alcover. ■